

directions of their scientific research. The article analyzes the main provisions of modern scientific developments in the field of criminal law, criminology, criminology, the theory of operational-search activity. The authors analyze in detail criminal-legal, criminalistic, procedural, and also operative-search aspects of counteraction against crimes against property of tourists in Ukraine.

The authors, based on the analysis of existing points of view, the results of personal research, express their own attitude to this issue and offer qualitatively new approaches to determining promising areas of counteracting crimes against the property of tourists in Ukraine.

It is noted that at the conceptual level, scientists outline the main criminological approaches to combating selfish-violent organized crime; the boundaries of the criminal-legal regulation of the fight against mercenary-violent organized crime are defined; the place of operative-search fighting against selfish-violent organized crime in the general theory of operative-search activity is substantiated; the ratio of operational and investigative and criminal-procedural activity in the current conditions of criminal justice reform is determined; the content of operative-search characteristics of selfish-violent organized crime, etc. was proposed. Despite the significant scientific interest in the problematic aspects of operational-search counteraction to crimes against property, the question of legal, organizational and tactical grounds for combating crimes against the property of tourists in Ukraine requires, in our conviction, further thorough research.

Key words: motives for the commission of crimes; operative-search activity; crime; crimes against property; counteraction to crimes; tourists.

Стаття надійшла 13 березня 2018 р.

УДК 343.123

**Л. Ф. Гула,
Н. Л. Гула**

ДЕТЕРМІНАНТИ ЗЛОЧИННОСТІ В КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИХ УСТАНОВАХ

Розглянуто поняття та зміст детермінантів злочинності в кримінально-виконавчих установах. Охарактеризовано структуру обставин, що сприяють вчиненню злочинів засудженими у місцях позбавлення волі. Окреслено фактори, що зумовлюють недоліки у діяльності кримінально-виконавчих установ. Визначено основні внутрішні чинники, що спонукають вчинення злочинів засудженими у місцях позбавлення волі. З'ясовано залежність пенітенціарної злочинності від непрофесійної діяльності персоналу зазначених установ, що належить до основних недоліків у системі виконання кримінальних покарань.

Ключові слова: пенітенціарна злочинність; детермінанти; причини, умови, внутрішні чинники, діяльність персоналу.

Постановка проблеми. З метою підвищення ефективності установ виконання покарань у протидії пенітенціарній злочинності необхідним є визначення змісту поняття причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів засудженими, що обумовлено для безпомилкового їх виявлення та усунення на практиці, розроблення науково обґрунтованих висновків та рекомендацій, спрямованих на удосконалення стратегії і тактики їх запобігання.

Стан дослідження. Проблема детермінації злочинності – одна із головних у науці кримінології – цікавила багатьох учених з різних галузей знань, зокрема юристів, соціологів, психологів тощо. Тому не можна вважати цю тему малодослідженою. Її розробленням у радянський період займалися такі видатні кримінологи, як В. А. Внуков, Ю. Д. Блувштейн, О. А. Герцензон, І. І. Карпець, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова, П. П. Михайленко, Й. С. Ной, О. Б. Сахаров та ін. За часів незалежної України над питанням детермінації злочинів працювали О. М. Бандурка, А. Ф. Волобуєв, Л. М. Давиденко, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, А. П. Закалок, В. С. Зеленецький, А. Ф. Зелінський, О. Г. Кальман, О. М. Костенко, Н. Н. Ярмиш та ін.

Метою статті є дослідження детермінантів злочинів, що вчиняються засудженими в установах виконання покарання.

Виклад основних положень. Оскільки проблема детермінації пенітенціарних злочинів має певну специфіку, вважаємо за необхідне розглянути теоретичні та прикладні аспекти детермінації цього різновиду злочинної поведінки.

Проводячи дослідження, необхідно зазначити, що в структурі детермінації злочинів прийнято вирізняти дві групи обставин: обставини формування особистості (антисуспільна установка) та обставини зовнішнього матеріального світу (конкретна життєва ситуація), що впливають на особу, коли вона вибирає злочинну поведінку. Такі обставини безпосередньо не спричиняють скоєння злочину, їх потрібно розглядати лише як умови (детермінанти) вчинення конкретних пенітенціарних злочинів. Формулюючи категорію «детермінанти вчинення злочину», вважаємо, що до сутнісних ознак цього поняття недоцільно вводити такі ґносеологічні характеристики, як необхідність, неминучість та закономірність причин та умов, що сприяють вчиненню злочину, як пропонують деякі вчені [1, с. 326].

Ці ознаки вказують лише на те, як можна з'ясувати наявність або відсутність зв'язку між певними явищами. Така позиція детально аргументована у монографії професора Н. Н. Ярмиш [2, с. 111–112].

Не менш важливим для розуміння суті детермінації злочинів є твердження про те, що в соціальних явищах детермінація не може

виступати як неминучість у вигляді лінійної залежності, позаяк вона завжди має ймовірний характер.

Н. Ф. Кузнецова наголошувала, що у детермінантах злочинності необхідно розрізняти соціальні явища, що її породжують і спричиняють несприятливі зміни стану і динаміки. Останні впливають на: а) інтенсивність дії явищ першої групи (наприклад, ослаблення боротьби зі злочинністю у певному регіоні); б) масштаб дії явищ першої групи (поява нових районів певного регіону); в) формування нових «ланцюгів спричинення», наприклад, обстановка надзвичайного стану) [3, с. 15]. А. П. Закалюк зазначає, що детермінація будь-якого суспільного феномену є складною, багаторівневою, комплексною, стосується значної кількості суспільних відносин, процесів, які є предметом багатьох суспільних наук. Тому вирішення проблеми детермінації, зокрема проблеми детермінації злочинності, потребує знання основ детермінації суспільних процесів, утворень, суспільної діяльності, які наводять філософія та психологія, а також соціологія та соціальна психологія [4, с. 184].

Відповідно до цього детермінація злочинності – це сукупність явищ, процесів, фактів, проявів, з якими вона взаємопов'язана та якими вона зумовлена.

Необхідно зазначити, що термін «детермінація» походить від латинського *determinio*, який перекладається як «визначаю». Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає поняття «детермінація» як встановлення причин виникнення чого-небудь. Детермінізм – матеріалістичне вчення про загальну причину, зумовленість явищ природи, суспільства й мислення [5, с. 117].

Водночас детермінація загалом є різновидом універсального зв'язку в світі, який виявляється у діалектичних формах взаємозалежності та взаємодії. Взаємозв'язки подій та явищ доволі різноманітні. За різними критеріями їх поділяють на: 1) внутрішні та зовнішні; 2) безпосередні та опосередковані; 3) прямі та зворотні; 4) стійкі та нестійкі; 5) суттєві та несуттєві; 6) необхідні та випадкові; 7) сильні та слабкі; 8) жорсткі (однозначні) та нежорсткі (багатозначні) тощо. Детермінація – це форма спрямованого зв'язку, коли один об'єкт визначає інший, можливо, ще не обумовлює, а надто не спричиняє його, але між ними є детерміністична залежність. «Детермінізм означає зв'язок, що виявляється у залежності речей (властивостей речей і відносин між ними, подій, процесів, станів) у їх існуванні та зміні від будь-яких факторів» [6, с. 30].

Основною рисою детерміністичного зв'язку між об'єктами (подіями, процесами, явищами) є наявність залежності між ними, одного від іншого, а реально – одного від інших об'єктів.

Відомий кримінолог Н. Ф. Кузнєцова, яка розробляла теорію кримінологічної детермінації у зазначений період (з 80-х років ХХ ст.), у системі кримінологічної детермінації виокремлює три основні елементи: причини, умови та кореляти [7, с. 11].

Названі терміни належать до теорії детермінації та її складової – теорії причинності.

Причиною називають *явища (системи)*, які *породжують, продукують інші явища (системи)* – *наслідки*. Тобто між причиною і наслідком є зв'язок генетичний, продукувальний. У тлумачних словниках слово «причина» етимологічно пов'язують із дієсловом «вчиняти», тобто робити, творити, виробляти (явище, яке зумовлює або продовжує інше явище, мотив) [8, с. 496].

У системі причинності злочинності є всі згадані види причинного зв'язку: бінарний, злочинний ланцюг, причинна мережа.

Причини й умови злочинності за походженням і за суттю соціальні. Вони завжди входять у систему соціальних суперечностей суспільства.

Причини й умови злочинності залежно від рівня їхньої дії можна класифікувати на: 1) причини і умови злочинності загалом; 2) причини й умови окремих видів злочинності; 3) причини й умови конкретних злочинів.

За змістом детермінанти злочинності можна поділити на економічні, соціальні, політичні, духовні, ідеологічні, організаційно-управлінські тощо.

О. М. Джужа, П. П. Михайленко та інші вчені вказують, що причини – це ті процеси і явища, які породжують злочинність, а також посередній наслідок. Що стосується умов, то вони безпосередньо не зумовлюють злочинність, але «відкривають шлях» для дії причин, полегшують настання суспільно небезпечних наслідків. Умовами є всілякі недоліки в управлінській та організаційній сферах діяльності у різних галузях господарства і державного апарату [9, с. 79–91].

Умови є другим після причин видом детермінантів, їх зв'язок з причиною та наслідком називають *обумовленням*. *Умови, що сприяють злочинності*, – це факти реальної дійсності, які безпосередньо злочинність не спричиняють, але наявність яких сприяє її існуванню. Здебільшого це недоліки у функціонуванні установ виконання покарань, охорони, режиму, виховного процесу тощо. Це можуть бути і упущення в діяльності Державної пенітенціарної служби України загалом, прокурорського нагляду, прогаліни у законодавстві. Вони об'єктивно сприяють існуванню злочинності, хоч прямо її не породжують.

Умови поділяють на дві групи:

- 1) умови, що сприяють виникненню (формуванню) причин;
- 2) умови забезпечення реалізації результативного процесу вчинення злочинів.

Зв'язок корелятивів з наслідком – кореляція, під час якої синтезуються: необхідність та випадковість, можливість та дійсність, причини та наслідки, визначеність та невизначеність, однозначність та неоднозначність [10, с. 53].

Вирізняють ще такі види детермінації, як *фундаментальна залежність* та *зв'язок станів*.

Ю. В. Александров зазначає, що детермінанти злочинності класифікують за видами, механізмом дії, формами, змістом, часом та іншими параметрами. Формування і дія детермінантів злочинності залежать від антисоціальних потреб, інтересів, цілей і цінностей, системи поглядів, свідомості на соціальному, мікросоціальному, груповому та індивідуальному рівнях, а також від конкретних соціальних відносин, дії правових систем і суспільних інститутів, економічних, політичних, ідеологічних та інших чинників, які визначають ієрархічно-структуровану цілісність цієї макросистеми і сукупно утворюють комплекс причин, який безпосередньо впливає на стан злочинності [9, с. 61].

Як підтверджує наше дослідження, у місцях позбавлення волі засуджені за допомогою насильства намагаються компенсувати все те, що вони втратили, потрапивши за ґрати. Але насильницькі дії не завжди виражають протест. Зазвичай насильство є звичним грубим способом вирішення такої життєвої ситуації, коли засуджений навіть не бажає замислюватися над тим, як ці питання вирішити іншим способом. Особливість насильства в установах виконання покарань полягає в тому, що якщо діяння має характер протесту, то зазвичай воно спрямоване на іншого засудженого. На пенітенціарну злочинність впливають психологічні та соціальні механізми, які приводять представників цієї категорії засуджених з психічними аномаліями до насильства, а іноді й до вандалізму серед спецконтингенту.

В окремих кримінологічних дослідженнях стверджують, що злочинність серед засуджених породжує дисфункції інституту виконання кримінальних покарань, що, своєю чергою, сприяє вчиненню злочинів ув'язненими. Якщо виправні установи не відповідають своєму призначенню, то вони лише поглиблюють деформацію особи злочинця.

Здійснені наші дослідження та вивчені аналітичні довідки Державної виконавчої служби України за останні десять років [11]

свідчать, що до обставин і факторів, які негативно впливають на оперативну обстановку і стан злочинності серед засуджених, належать:

а) кількісні та якісні зміни в складі контингенту ув'язнених, а саме зменшення їх кількості, оскільки в місцях позбавлення волі залишилися засуджені з високим ступенем криміногенності; неможливо забезпечити їхню трудову зайнятість, що пов'язано з економічною і фінансовою кризами в державі;

б) якісні зміни в складі контингенту, які самі собою не можуть бути причинами та умовами злочинів, але від окремих категорій анти-соціальної спрямованості можна очікувати вчинення злочинів та інших протиправних дій;

в) недоліки в організаційно-управлінській діяльності УВП: недостатня забезпеченість об'єктів установ необхідними спорудами та речами, неукомплектованість частин, служб і підрозділів особовим складом, його незадовільна професійна підготовка тощо;

г) недоліки в організації та реалізації профілактичної роботи та у правозастосувальній практиці;

г) недоліки у забезпеченості надійності охорони об'єктів УВП, їхньої взаємодії з правоохоронними та іншими державними органами, недостатня забезпеченість інженерно-технічними засобами об'єктів охорони та нагляду (стан сигналізації, уразливі стосовно вчинення втеч місця, обладнання контрольно-перепускних пунктів, догляд транспорту, контроль за виконанням обов'язків підрозділами охорони, безпеки тощо);

д) недоліки в організації та забезпеченні режиму тримання осіб, які перебувають в УВП, у правовій та іншій роз'яснювальній роботі, доступ засуджених до обладнання на виробництві та до інших речей, які заборонені режимом; у дотриманні правил тримання у камерах ШЗО та ПКТ на інших локальних об'єктах, що потребують особливо-го контролю, а також під час пересування засуджених з об'єкта на об'єкт;

е) недоліки у веденні правозастосовної діяльності (у дисциплінарній практиці, засобів заохочення та стягнення, засобів безпеки та припинення протиправних дій з боку засуджених);

є) недоліки в організації та проведенні юридичних консультацій (недостатнє знання оперативної обстановки, процесів, які відбуваються у середовищі контингенту, впливу неформальних лідерів угруповань негативної спрямованості, осіб, які замислюють злочин, відсутність заходів стосовно інформації про негативні явища, випадки підготовки до вчинення злочинів, несвоєчасне виявлення причин та умов можливого їх скоєння; в роботі з виявлення осіб, схильних

до злочинної поведінки, взяття їх на профілактичні обліки, забезпечення особистого нагляду за ними, неприйняття офіційних заходів викриття антисоціальної діяльності з боку угруповань та окремих осіб, заборонених зв'язків та каналів передавання засудженим недозволених предметів та речей);

ж) недоліки у виховній, особливо індивідуально-профілактичній роботі з особами, які порушують режим, внутрішній порядок та схильні до вчинення злочинів, а також до інших соціально небезпечних явищ – наркоманії, пияцтва, самогубств тощо;

з) недоліки в матеріально-побутовому, комунальному забезпеченні осіб, утримуваних в УВП;

и) недоліки в медичному обслуговуванні (медико-профілактичній роботі стосовно захворювань та виявлення осіб категорії «ображених», схильних до наркоманії, токсикоманії, самогубств, проведенні належної лікувально-профілактичної роботи), та низка інших недоліків, що впливають на стан злочинності в УВП.

Висновки. Важливим чинником пенітенціарної злочинності є недоліки в системі виконання кримінальних покарань. Успішне функціонування цієї системи залежить від багатьох чинників, зокрема: чіткого визначення її цілей, завдань, раціональної організації внутрішніх та зовнішніх зв'язків, належного ресурсного забезпечення. Інакше у цій системі виникатимуть збої, конфлікти і між засудженими, і між ними та адміністрацією виправних установ, що негативно позначатиметься на перевихованні засуджених.

Причини та умови злочинності засуджених у місцях позбавлення волі пов'язані з низкою явищ. Це насамперед соціально-економічні та «ідеологічні» явища. Обмеженість матеріальних ресурсів і намір здобути доступ до них будь-якими способами, навіть ціною життя інших, стають рішучою домінантою користолюбства, насильства, жорстокості. Різко зменшився і, отже, змінився склад злочинців, погіршилися їхні основні кримінологічні риси. На рівень злочинності істотно впливає криміногенний склад спецконтингенту, серед якого у слідчих ізоляторах утримуються особи які зараховують себе до «злочинців у законі», «авторитетів» злочинного середовища, лідерів злочинних угруповань.

1. Литвинов О. М. Поняття і класифікація причин та умов, що сприяють вчиненню злочину. *Форум права*. 2008. № 2. С. 323–327.

2. Ярмыш Н. Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ): монография. Х.: Право, 2003. С. 110–112.

3. Кузнецова Н. Ф. Криминология: учебник / под ред. Б. В. Коробейникова, Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. М.: Юридическая литература, 1988. 384 с.

4. Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика: у 3 кн. К.: Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української криминологічної науки. 424 с.

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусол. К.—Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1444 с.

6. Аскин Я. Ф. Философский детерминизм и научное знание. М.: Мысль, 1977. 745 с.

7. Кузнецова Н. Ф. Проблемы криминологической детерминации. М.: Юридическая литература, 1984. 323 с.

8. Тлумачний словник української мови / укл. Т. В. Ковальова, Л. П. Коврига. Х.: Синтекс, 2002. 787 с.

9. Криминологія: підручник для студ. вищих навч. закл. / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужа. К.: Юрінком Інтер, 2002. 368 с.

10. Янковский С. Г. Функциональная связь, корреляция и причинность. Категории причинности в диалектической концепции связи. Свердловск, 1974. 234 с.

11. Інформаційні бюлетені ДДУПВП та ДПтСУ. К.: ДПтСУ, 2007–2017. 452 с.

Hula L. F., Hula N. L. Determinants of criminality in the criminal-executive establishments

With the aim of increase of efficiency of establishments of punishment implementation in counteraction to penitentiary criminality is determination of the concept of reasons and conditions that assist committing crimes by the convicts, that stipulated for their faultless exposure and removal in practice, the development of scientifically reasonable conclusions and recommendations aimed at the improvement of strategy and tactics of their prevention.

It is stated in the article, that in the structure of crimes determination two groups of circumstances are distinguished: the circumstances of personality forming (antisocial setting) and the circumstances of the outer material world (definite vital situation), that influence a person while taking criminal behavior. A concept and essence of the determinants of criminality in criminal-executive establishments are considered. The structure of circumstances that assists committing crimes by the convicts in the places of imprisonment is described. The factors that determine faults in the activity of criminal-executive establishments are outlined. Basic internal factors that induce to committing crime by the convicts in the places of imprisonment are determined. The dependence of penitentiary criminality from the professional activity of staff of the marked establishments is found out.

It is proved that crimes in the environment of the convicts considerably are related to the stable distortion of their valued orientations. These are negative attitude to labor, norms of law, the idea that authority can be obtained by force or by humiliation of the weak, beating the similar persons, resistance to the management

of the correctional institution, creation of informal groups, violation of the regime requirements, etc.

Basic circumstances and factors that negatively influence on the state of criminality among the convicts are determined, among them are quantitative and qualitative changes of the prisoners contingent, namely decrease of their amount, as in the places of imprisonment there are the convicts with a high level of crime-pregnant situation; it is impossible to provide their employment, that is caused by economical and financial crises in the state; defects in organizational and administrative activity of criminal-executive establishments.

Key words: *penitentiary criminality; determinants; reasons, conditions, internal factors, activity of the stuff.*

Стаття надійшла 26 квітня 2018 р.

УДК 343.434

М. К. Дімітров

СИСТЕМА НОРМ ПРО ПОГРОЗУ ВБИВСТВОМ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНІ УКРАЇНИ

Досліджено систему норм, які передбачають відповідальність за різні склади погрози вбивством в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України. Такі норми поділено на ті, де погроза вбивством є самостійним складом злочину (загальна та спеціальні норми), а також ті, де погроза вбивством є способом вчинення іншого злочину (як ознака основного (спеціальні норми) чи кваліфікованого (особливо кваліфікованого) складу (норми про складені злочини)).

Ключові слова: *погроза; вбивство; диференціація кримінальної відповідальності.*

Постановка проблеми. У наукових джерелах зазначається, що візитівкою сучасного кримінального права є спеціалізація, дрібнення норм про різні склади одного злочину [1]. Як прояв такої законодавчої лінії є, зокрема, наявність у кримінальному законі України системи норм, які передбачають відповідальність за погрози вбивством або ж у яких погроза вбивством є способом вчинення злочину. Така ситуація, вказують науковці, з одного боку, об'єктивна, оскільки є результатом диференціації кримінальної відповідальності. Втім з іншого – диференціація все ж становить небезпеку. Однак небезпека, не у ній самій, а у тому, що здійснюється вона фактично наосліп: значною мірою хаотично, наукового і соціально необґрунтовано, надто динамічно [1].